

אפילוג: מחשבות אחרי הרעש הנורא

סמדר בן אשר*

אסון שבעה באוקטובר ניפץ את התום וערער את הביטחון בכל מה שעשינו ואמרנו, בדעות המוצקות שהיו לנו, ברגשות שפיתחנו ובאמונות שלנו על העולם הסובב אותנו. בטלטלה הנוראית הזו לא היינו לבד: האוכלוסייה הבדואית שמתגוררת ביישובים הפזורים בנגב כולו, חוותה גם היא את רעידת האדמה. מטחי הטילים שנורו למקומות שונים בארץ הבהירו לכולם כי הסכנה משותפת לכל אזרחי המדינה, ללא הבדלי זהויות דתיות או לאומיות. ביישוב הכפרי הקטן סעווה שבדרך לערד נהרגו ארבעה ילדים בדואים מפגיעה ישירה של טיל במבנה הארעי של ביתם. ביישוב מכחול נהרגו אישה וילד וביישוב ערוער נהרג ילד. כולם נהרגו מפגיעה ישירה ביום הראשון למלחמה. המשותף לכל המקרים היה היעדר כל אמצעי מיגון. עד לסופה של השבת התברר כי כמעט ארבעים אזרחים בדואים שעבדו ביישובי הנגב המערבי צמודי הגבול נרצחו, ואחדים אף נלקחו בשבי החמאס. שוטרים בדואים בשדרות ובאופקים נהרגו בשעה שהגנו על תושבי הערים.

במשך שלושה ימים מתחילת המלחמה נמנעו הבדואים לצאת ממקום מגוריהם. הם גזרו על עצמם סגר עצמי לא בגלל איום הטילים או חשש שעדיין יש מחבלים המסתובבים בשטח, אלא משום שחששו שאזרחים יהודים יכלו בהם את זעמם כתגובת נגד לכעס על הטבח הנורא. רק בתום השבוע הראשון של המלחמה הלך והתבהר המצב, כמו האבק השוקע בנגב לאחר סופה מהמדבר. הבדואים לא התפרעו בכבישים ולא צהלו משמחה. הם היו המומים, כועסים וכואבים, ממש כמו התושבים היהודים. אחת הנשים הבדואיות אמרה שאצלם נקמת הדם הנמשכת לעיתים שנים רבות היא על אדם אחד, ומה גדולה ועמוקה היא הנקמה הנדרשת לאחר רצח של יותר מאלף איש.

הבדואים בנגב הם אנשים בעלי זהות מורכבת: מוסלמים, ערבים, בדואים ואזרחי מדינת ישראל. דווקא זהות זו האחרונה מעמידה אותם בעיני החמאס כבני מוות שווים לאזרחים היהודים. יש לזכור כי מאז אותה השבת ועד היום הצעירים הבדואים המגויסים לצבא נלחמים כתף אל כתף עם שאר חיילי צה"ל וכי כבר מהשעות המוקדמות של אותה כרעו הרופאים הבדואים יחד עם הצוותים הרפואיים בסורוקה תחת נטל הטיפול בפצועים הרבים שזרמו לבית החולים. הפעם הייתה זו שעת מבחן של החברה היהודית הפצועה והכואבת, שעה שבה היה עליה להרים את הראש ולהיווכח כיצד חשיבה סטראוטיפית עלולה להיות הרסנית ולנתץ את המבנה החברתי המורכב שנובש במשך שנים של חיים משותפים של ערבים בדואים ויהודים בנגב. ביוזמה מפתיעה עלו בזה אחר זה לרשתות סרטונים קצרים שהפיקה קבוצת צעירים מוכשרים, בדואים ויהודים.¹ הסרטונים חשפו בפני הציבור את סיפורם ההירואי של גיבורים בדואים שהצילו חיי אדם תוך סיכון עצמי גבוה באותה שבת שחורה, ומאוחר יותר את עבודתו של החמ"ל המשותף ליהודים וערבים ברהט, שבו החברה האזרחית ניסתה לסייע לצבא ולתושבים שנקלעו למצוקה בשל המלחמה.

*סמדר בן אשר, המכללה האקדמית אחווה ומרכז מנדל למנהיגות בנגב.

1 בהם גם הבמאי הבדואי קאיד אבו לטיף, שאחיו אחמד נפל כחייל צה"ל בקרב בעזה חודשיים לאחר תחילת המלחמה.

את הנשים הצעירות הבדואיות גיבורות המאמר "תקועות באמצע" לא פגשנו שוב. תקופת הלימודים שלהן בבית הספר התיכון היהודי כבר נראית כיחידת זמן ההולכת וקטנה ברצף חייהן ובבגרותן. כולן מוכשרות ומשכילות, וחייהן הובילו אותן למקומות שונים. היום ניתן לזהות בצומתי פעולה חשובים בחברה האזרחית עוד ועוד בדואיות משכילות ומוערכות, מנהיגות בקהילה. הן מישירות מבט למציאות, כואבות את מותם הטראגי של כל מי שנרצח בשבעה באוקטובר, ובאותה עת חרדות לחלק מהמשפחות שלהן בעזה שעזבו את בתיהן ונעות בדרכים אין סופיות אל הלא הנודע, שוהות במחנות פליטים ארעיים ורואות מולן עתיד שחור.

בשיח עם הנשים הבדואיות עולות שאלות נוקבות על הזכות לשאת בו זמנית כמה זהויות: "האם אני צריכה להוכיח כל יום בעבודה שלי, המתנהלת במשותף עם היהודים, שאני בדואית טובה?", שואלת אחת מהן. נשים אחרות משתפות בכאב כי הן מתמודדות עם חוויית המישטור ששירותי הביטחון בישראל מפעילים על האוכלוסייה הבדואית במעקב ברשתות. אחת הנשים סיפרה כי בני משפחה קרובים נהרגו בעזה. כאשר כתבה על כך הודעה בפייסבוק היא נרתעה מלהוסיף את האמירה המקובלת בקרב המוסלמים לאחר מות אדם "אללה ירחמו", משום שחששה שהדבר יתפרש כתמיכה בחמאס. שיח הנשים המשכילות מעלה שאלות רחבות על ערכים שנרמסים, ובהם ערך חיי האדם, על מקומן של הנשים בהתרחשויות רבות העוצמה ועל יכולתן להשפיע. אפילו השאלה הקשה על הבאת ילדים למציאות שכזאת עולה בשיחות אלו. במאמר שכתבנו (בן אשר וצבר־בן יהושע, 2024) מתוארים קונפליקטים של הנשים הנאבקות על זכויותיהן בחברה פטריארכלית. החוקרת הבדואית נוזהה אלאסד אלהוזייל מתארת נשים אלו כבנות "הדור השלישי המפוצל".² הנשים הצעירות המשכילות מרשות לעצמן לנוע בין הקטבים; הדיאלקטיקה בין השימור לשינוי מאפיינת את חייהן. הנשים הן משכילות, מכירות בערכן וביכולתן ושואפות להגיע להישגים מקצועיים שאינם נופלים מהישגיהם של בני דורן הישראליים. עם זאת הן אוחזות בדת ובמסורת, ומקבלות את קיומה של היררכיה פנימית בחברה הבדואית, שבה הן כפופות לגברים. בחוכמתן ובעוצמתן מצליחות הנשים בנות הדור השלישי לחולל שינויים, אומנם באיטיות, אך בהתמדה ובעקיבות באין ספור דרכים. השכיחה שבהן היא אומנות המשא ומתן, שמשאירה את כבודו של הגבר במקומו, אך מאפשר להן למלא את את חפצן ולהשיג מקצת מחירותן.

הפעם נדרשות הנשים להתמודד עם מוקדים חדשים של מאבק. זהו מאבק בין חלקים שונים בזהויות שלהן: זו הישראלית וזו הפלשתינאית. זו אינה מלחמה של חרבות ברזל (למרות הכינוי שניתן לה), אלא של צבא ישראלי המגן על כלל אזרחי המדינה, ואיתם תושבי הנגב הבדואים, מפני גדודי מחבלי חמאס. ההזדהות עם שני הצדדים נתפסת כבלתי אפשרית ואולי גם אבסורדית, אך הן גם אינן יכולות שלא להזדהות עם העם הפלשתינאי וסבלו, והן גם אינן רוצות שלא להזהות עימו. האחיזה בשתי הזהויות ב־זמנית פוצעת אותן ואינה נותנת מנוח. אי אפשר שלא להשתאות נוכח העוצמה הצומחת אצל נשים אלו, המכירות בקיומו של עולם שיש בו צדדים אכזריים ואפלים, אך יש בו גם נתינה, הדדיות, נדיבות וחמלה. עולם שאינו שחור ואינו לבן אלא אפור. הן אוחזות יחד בקטבים מנוגדים. אין אלו חוטי ארינה שנמלאו בקשרים שיש להתירם בשקט ובסבלנות. אלו הם חוטי התיל המקיפים ומגדרים כל צד בזהויות אלו כאילו היו מופרדות זו מזו. כשהן מנסות לחבר אותן יחד הן נשרטות עד זוב דם. בניסיוני להבין את הרגשתן אני חוזרת למשורר הלבנוני הגולה בצרפת אדוניס, המתאר את החוויה שלו: "אני הולך־/ רגל אחת באפר/והשניה בקצה תהום הזמן".³

2 אלאסד אלהוזייל, נ' (2020). "השד המגדרי": נשים בדואיות בין הדורות. **ביאן**, 21, 9–16.

3 אדוניס (2012). **מפתח פעולות הרוח**, עמ' 146 (ר' שניר, תרגום). קשב לשירה.

בשבעה באוקטובר 2023 הבנתי שאיני יודעת כמעט דבר על העולם הסובב אותי. מחקריי הן פיסות בודדות של ידע הנאסף יחד עם פיסות ידע של חוקרים מכל העולם. אולם כל אלה אינם מצטרפים יחד כחרוזי התפילה של המסבאחה שהזקנים הבדואים מעבירים בידיהם בתחושת ביטחון ושליטה על אירועי החיים שהם נקראים לדון בהם בשיג.⁴ הרצון המידי שלי היה להניח הכול ולהכיר בתבוסה כי לעולם לא תהיה בידי החוקרים התמונה השלמה שאליה אנחנו שואפים. לעולם כנראה לא תהיה לנו אותה הבנה מזוככת המלווה בתחושת קוהרנטיות שהעולם מסודר ומובן.

עצרתי רגע לפני שהחשכתי את המסך וויתרתי על התקווה לדעת מעט יותר. מתמונת השער של הספר "כוכב",⁵ המספר את סיפורן של שבע נשים בדואיות פורצות דרך ושרק זמן קצר קודם לכן יצא בתרגום לערבית, הביטה בי דמות של נערה בדואית קורנת יופי. לנשים אלו אין את הפריבילגיה לעצור, או בעולם המונחים הצר שלי "להחשיך מסך". הנשים הבדואיות המשכילות, שרובן עדיין לא נראות בבמות ציבוריות, לעולם יחיו את השלם שחלקו שבור. ועם זאת, הן לא תפסקנה לנסות לאחוז בין הזהויות ולא להרפות מאף אחת מהן. "כדי להבין ציפור/ יש לקרוא אבנים", כותב אדוניס.⁶ ואני, שלעולם לא אבין את שירת הציפורים ולא אדע לקרוא את האבנים, נותרתי עם המשאלה להמשיך ולהקשיב.

4 חדר האירוח הבדואי המיועד להתאספות הגברים.

5 בן אשר, ס' (2023). **כוכב: נשים בדואיות פורצות דרך**. מינרוזה.

ن. آشير. سمادار. (2023). كوكب (Kawkab) نساء بدويات يشقن الطريق. إصدار مينيروفا القدس

6 אדוניס (2012). **מפתח פעולות הרוח**, עמ' 132 (ר' שניר, תרגום). קשב לשירה.